

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

LOETSE 2022

SESOTHO PUO YA LAPENG P1

MATSHWAO: 70

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 10.

DITAELO LE DIKELETSO HO MOHLAHLABUWA

1. Pampiri ena e arotswe dikarolo TSE THARO, e leng:
KAROLO YA A: Tekokutlwisiso (30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso (10)
KAROLO YA C: Dibopeho tsa puo le ditlwaelo tsa Tshebediso ya puo (30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala karolo E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
9. O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:
KAROLO YA A: Metsoso e 50
KAROLO YA B: Metsoso e 30
KAROLO YA C: Metsoso e 40
10. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehilwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e ngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa tema ka nngwe.

Bala tema ena e latelang, o nto araba dipotso tse hlahellang tlasa yona.

TEMA YA A**TSHILAFATSO YA METSI**

1	Metsi ke mohlodi wa mantlha o bohlokwahadi ditlhokong tsa setjhaba. Batho bohle ba hloka metsi hore ba phele. Ho hlokeha metsi malapeng bakeng sa ho nwa, ho pheha, ho hlatswa le ho hlokomela diphoofolo le bakeng sa tlhwekiso le tsamaiso ya dikgwerekgwere. Hape metsi a hlokeha merafong, diindastering le bakeng sa temo ka morero wa ho thusa hore ho hodiswe le ho theha mesebetsi e mengata.	5
2	Metsi ana a hlokehang setjhabeng ke metsi a hlwekileng. Metsi a silafetseng a na le tshusumetso e mpe tikolohong, a ka kudisa batho, a ka thibela kgolo ya bana e nepahetseng, a senya dijalo le ho baka mafu diphoofolong. Afrika Borwa ke naha e nang le metsi a seng mangata haholo, ka hoo metsi a tshwanelwa ho baballwa le ho sebediswa ka hloko. Batho ba bangata ba hopola hore mmuso ke ona o nang le boikarabelo ba ho sebitsana le tshilafalo ya metsi empa ba ingola meno.	10
3	Molao wa Motheo wa Naha o re batho ba na le tokelo ya ho phela tikolohong e hlwekileng, empa bothata ke legeme la metsi. Ka lebaka leo mehlodi ya metsi e kang dinoka le matamo e tshwanela ho bolokwa e hlwekile, hape ho etswe le mehlodi ya maiketsetso ya metsi a borilweng. Lefapha la Ditaba tsa Metsi le Meru le na le boikarabelo ba ho etsa bonnete ba hore ho na le metsi a lekaneng hape a bile a hlwekile bakeng sa bohle. Tshebedisanommoho setjhabeng ke sebitsa se bohlokwa sa bodulo bo hlwekileng le bophelo bo ntlafetseng.	15
4	Dikarolong tse ngata tsa naha tshilafatso ya metsi e a eketseha mme mehlodi e a senyeha. Tshilafatso e bakwa ke ditshila tse etswang ke batho letsatsi le letsatsi hammoho le dibakeng tsa bodulo moo ditshebeletso tsa tsamaiso ya dikgwerekgwere di fokolang mme ditshila di qetella di lahlelwa dinokeng le diphuleng. Noka ha e se e silafetse ha ho bobebe hore e itlhwekise ka boyona, mme metsi a dula a silafetse. Hona ho bolela hore setjhaba se dulang haufi le noka se tla iphumana se le bothateng ba mafu a kang mala, letshollo, kholera, thaefote le mahloko a letlalo.	25

5	Bothata bona bo ka rarollwa ke ha batho ba ka tseba le ho utlwisisa disosa tsa tshilafatso ya metsi. Disosa tse kgolo tsa bothata bona e ka nna yaba ke mathata ao re kgonang ho a bona ka mahlo, mathata a tliwang ke tshebetso ya puso ya selehae le mathata a bang teng ka baka la boitshwaro ba batho. Mohlala wa mathata ao re kgonang ho a bona ka mahlo e ka ba tlhokeho ya meqomo ya matlakala kapa ya matlwana. Balaodi ba mmuso wa Selehae ha ba hloka boikarabelo tabeng ya hore batho ba fumane metsi le ditshebeletso tsa tsamaiso le dikgwerekgwere, ke sesosa sa mathata a maholo setjhabeng. Mohlala wa mathata a susumeletswang ke boitshwaro ba batho ke kgaello ya tsebo le tshebediso e mpe ya menyetla e teng setjhabeng e ka amang bophelo ba batho ba bangata.	30
6	Ho na le mefuta e mene ya tshilafatso dibakeng tsa bodulo e leng tshila e tswang malapeng e lahlelwang diterateng, metsi a maputswa ao ho neng ho hlatsuwa ka ona a phallelang diterateng, tshila ya metsi a dikgwerekgwere hammoho le metsi a dikgohola. Le ha ho le jwalo setjhaba se eketseha ka potlako, mme tjelele e tswang Mmusong wa Selehae e fokola haholo ha e lokela ho anela batho ba bangata ha mmoho le ditshebeletso. Ka lebaka leo, Mmuso wa Selehae o hula ka thata hore o kgone ho nehelana ka ditshebeletso tse phethahetseng bakeng sa bohle ba hlokang.	40 45
7	Mmuso wa Selehae o lokela ho utlwisisa ditlhoko tsa dibaka tse ding le tse ding tse fapaneng tse kang tsa hore ke mekotlana e mekae ya polasitiki eo mmuso o lokelang ho e abela baahi bakeng sa matlakala le hore matlakala a lokela ho thothwa ha kae. Setjhaba se hlokometseng tshilafalo ya metsi se thusa Mmuso wa Selehase ka hore o se sebedise tjelele e ngata tlhwekisong ya metsi dibakeng tsa bommasepala.	50
8	Ha tshilafatso e ka kgaotswa, batho ba tla sireletseha hobane ba tla sebedisa metsi a hlwekileng. Mmuso wa Selehae o tla fola molemo wa ho sebedisa tjelele e nyane bakeng sa tlhwekiso ya metsi. Hape ha ho sa sebediswe tjelele ho hlwekisa tshilafalo, tjelele eo e ka sebediswa ho aha matlo a ntlafatseng. Lefapha la Bophelo bo botle le lona le ka fumana molemo, hobane ha batho ba sa kule ka bongata ka lebaka la tshilafalo ya metsi, ho tla ba le tjelele e lekaneng ho ntlafatsa ditshebeletso tsa bophelo tsa batho bohle.	55
[E qotsitse le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa ho google]		

- 1.1 Ke sefe seabo sa metsi ho tlhokeho ya mosebetsi Afrika Borwa? Araba o itshetlehile ka tema. (2)
- 1.2 Metsi a ditshila a ka ba le tshusumetso efe ka hara tikoloho? Fana ka dintlha TSE PEDI. (2)
- 1.3 Hlalosa hore moelelo o otlohileng wa polelwana ena “ho ingola meno” seratswaneng sa 2 ke ofe. (2)

- 1.4 Ho ya ka tema ke eng e tshwanelwang ho etswa e le ho qoba phephetso ya tlhokeho ya metsi Afrika Borwa? (2)
- 1.5 Ho fokola ha ditshebeletso tsa ntlafatso dibakeng tsa bodulo ho ama tokelo efe ya baahi ho ya ka Molaotheo wa Naha? (1)
- 1.6 Ke lefapha lefe leo baahi ba phelang sebakeng sa bommasepala ba ka lebisang tletlebo ya bothata ba tsamaiso ya dikgwerekgwere ho lona? (1)
- 1.7 Noka e sa kgoneng ho itlhwekisa ka boyona e ama setjhaba jwang? (2)
- 1.8 Bolela hore polelo e latelang ke **nnete** kapa **mafosi** o be o fane ka lebaka la karabo ya hao.
Mmuso o kgona ho nehelana ka ditshebeletso ho bohle setjhabeng. (2)
- 1.9 O nahana hore Lefapha la Kaho le ka una molemo ofe ha tshilafalo ya metsi e kgaotsa? (2)
- 1.10 Ho ya ka kutlwisiso ya hao, na metsi ke tabatabelo kapa ke tlhokeho? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.11 Ke ofe molaetsa wa tema ee? (2)

TEMA YA B

[E qotsitswe le ho lokisetwa tlhatlhubo ho tswa ho *Mmampodi* ka Sempe le ba bang]

- 1.12 Bolela diketsahalo TSE PEDI tse totobatsang kgaello ya bohlweki sebakeng sena. (2)
- 1.13 Polelo ena 'Mmuso o kgetha nku ka pere' e re senolela eng ka tshebetso ya mmuso setjhabeng? (2)
- 1.14 Ke kgaello efe ya ditshebeletso e totobatswang setshwantshong see? Fana ka dintlha TSE PEDI. (2)
- 1.15 Na tokoloho e tlisitse bophelo bo rarolang ditlhoko tsa nnete setjhabeng sa Afrika Borwa? (2)
- 1.16 Ebe ditaba tsa TEMA ya B di tsamaellana jwang le tsa TEMA ya A? Fana ka lebaka le bontshang ho tsamaellana hoo. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO

POTSO YA 2

Bala ditaba tsa tema e latelang ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola ka seratswana se momahaneng moo o totobatsang dintlha tsa sehlooho tse mabapi le tshireletso baneng ho mafu le dikotsi tse ka qojwang.

ELA HLOKO:

O lebeletswe ho etsa tse latelang:

1. Kgutsufatso e be ya mantswe a sa feteng 90.
2. Mehopolo E SUPILENG eo e leng ya sehlooho.
3. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng, ka mantswe a hao.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso.

TEMA YA C

TSHIRELETSO YA NGWANA MAFUNG LE DIKOTSING TSE KA QOJWANG.

Lefapha la bophelo le etsa bonnete ba hore lesea le leng le le leng le dula le bolokehile nakong ya tlhaho le kgolong ya lona. Ho na le mehato e fapaneng eo batswadi ba ka e latelang hore bana ba bolokehe. Batswadi ha ba a tshwanela ho isa bana tleneniking feela ha ba kula .

Motswadi o lokela ho etsa bonnete ba hore ngwana wa hae o fumana diete tsohle tseo a di baletsweng hobane diete ke tsa mahala ebile di sireletsa ngwana malwetseng a tlwaelehileng. Ke boikarabelo ba motswadi ho tseba le ho hlompha nako eo ngwana a lokelang ho kgutlela tleneniking ka yona ho ya fumana ente kapa tlhokomelo e nngwe, haeba motswadi a fosa letsatsi leo ngwana a le behetsweng, o tshwanela ho etsa bonnete ba ho kgutlela tleneniking ka potlako.

Bana kaofela ba dikgwedi tse tshelletseng ho ya ho dilemo tse hlano ba lokela ho fumana meriana ya vithamine A le ya ho ntsha manyowa kamora dikgwedi tse ding le tse ding tse tshelletseng, hore ba dule ba phetse hantle. Hopola ho hlatswa matsoho ka sesepa le metsi a hlwekileng ka mora ho tjhentjha leleire la ngwana le pele o lokisa dijo tsa hae. Motswadi kapa mohlokomedi wa ngwana o tshwanela ho etsa bonnete ba hore ngwana ha a bapale ka disebediswa tse kotsi. Hape ngwana ha a lokela ho tlohellwa a le mong a sa behwa leihlo, ka hoo ho tshwanela ho etsa bonnete ba hore motho e moholo ya nang le boikarabelo o dula a tseba hore ngwana o ho kae ka dinako tsohle.

E nngwe ntho ke hore motswadi o tshwanela ho dula a hlokometse meno a ngwana hore a se sokudise ka ho bola le ho opa. Dintlha tse boletsweng di bohlokwa haholo ebile e ka ba thuso le tataiso ho batswadi ba hlokang boiphihlelo hore bana ba bona ba dule ba phetse le ho hola hantle.

[E qotsitswe le ho hlophisetswa tlhahlobo ho tswa ho google]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3: PAPATSO

TEMA YA D

Bala le ho boha papatso ena e latelang ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TSWELELLISA DITORO TSA
BANA BA HAO

BAELETSI

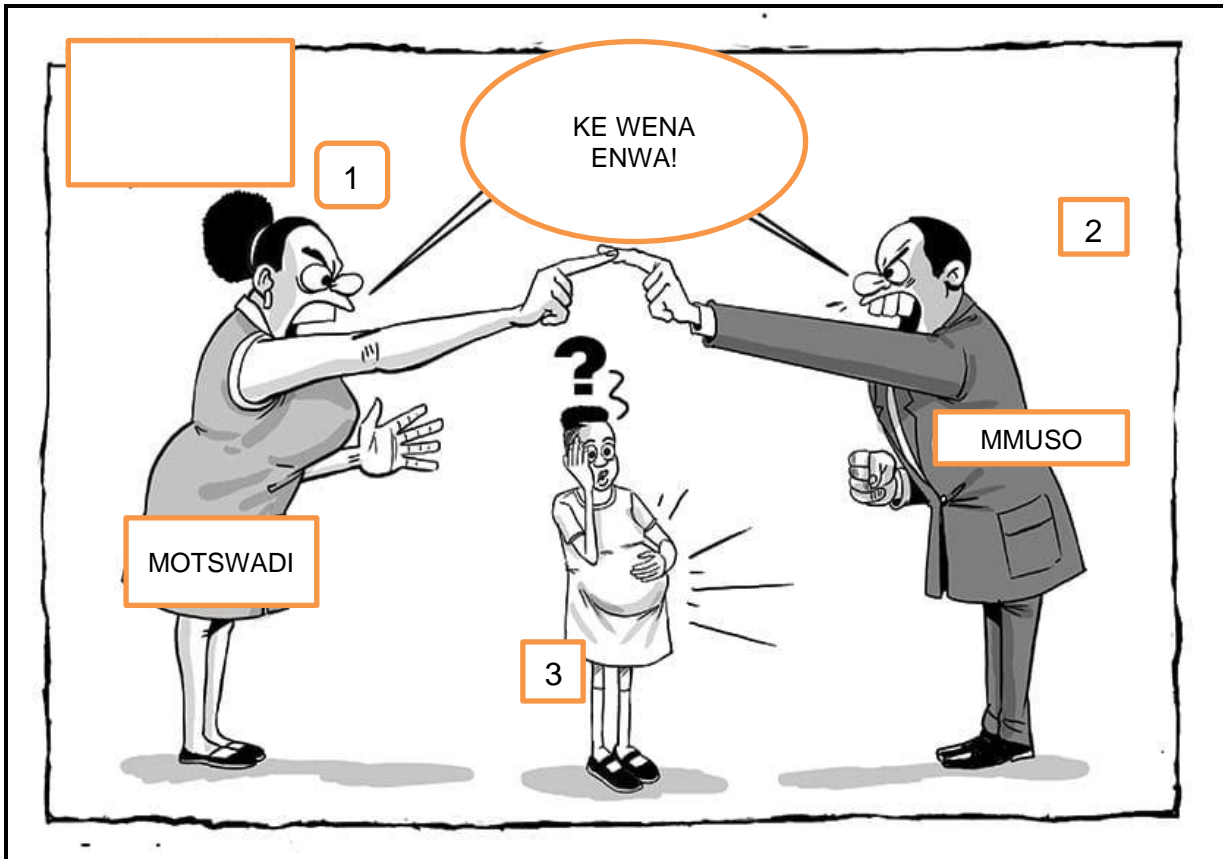
Jwalo ka ha o hloka moralo wa ho tseba hore na setene se seng le se seng se ya kae ha o aha, ho jwalo le ka moralo wa tjehelete, o tla o thusa ho laola le ho sebetsa ho fihlela dipheo tsa hao. **Itlhahanele, o fumane tataiso, o ntano ja setoto ka lere ka ho rera bokamoso bo tjabileng ba bana ba hao.** Iphumanele **TATAISO YA MAHALA** ho baeletsi ba rupelletsweeng. Etela: www.baeletsi.co.za Kapa letsetsa 086 775 4311

[Setshwantsho se fumanehile ho *Drum* magazine]

- 3.1 Bolela hore sehlahiswa se bapatswang se reretswe bomang? (1)
 - 3.2 Bohlokwa ba ho qatsohisa Mantswe ana "Tswellessisa ditoro tsa bana ba hao" papatsong ee ke bofe? (2)
 - 3.3 Nehelana ka molemo o ka unwang ke batho bao papatso e lebisitsweng ho bona. (2)
 - 3.4 Ke ofe motjha o ka sebediswang ke ba nang le thahasello ya papatso ee? (1)
 - 3.5 Hobaneng ha mantswe ana "Itlhahanele o je setoto ka lere" a ka susumetsa batho ho batla ho iphumanela sehlahiswa see? (2)
 - 3.6 Na batswadi ba hlahellang papatsong ee ba bonahala ba na le boikarabelo? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- [10]**

POTSO YA 4: KHATHUNU

Bala le ho bowa khathunu ena e latelang e be o araba dipotso tse latelang hodima yona.

TEMA YA E

[E qotsitswe le ho hlophisetswa tlhahlobo ho tswa ho google]

- 4.1 Tekolong ya khathunu ee, o hlokomela ketsahalo dife TSE PEDI tse totobatsang hore motho ya nomorilweng 1 le ya nomorilweng 2 ba halefile? (2)
- 4.2 Mokhathunu o sebedisitse letshwao la potso ho motho ya nomorilweng 3 ka sepheo sefe? (2)
- 4.3 O nahana hore ke hobaneng ha motho ya nomorilweng 1 a supile motho ya nomorilweng 2 ka monwana? (2)
- 4.4 Lefapha la thuto le tshehetsa boemo ba motho ya nomorilweng 3 jwang? (1)
- 4.5 Letsoho le lerameng la motho ya nomorilweng 3 le totobatsa maikutlo afe? (1)
- 4.6 O nahana hore ke sefe se ka etswang ke mmuso ho fokotsa bothata bo iponahatsang ho motho ya nomorilweng 3? (2)

[10]

POTSO YA 5: PROSA

Bala tema ena ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA F

- 1 Ditlhaselo tsa moraorao tjena tsa bomphato ba rona ba MaAfrika tse tsejwang e le lehloyo la melata ke ketso e hlokanang botho le ya bonokwane. Sena se senola tse ngata mabapi le rona jwalo ka setjhaba ho feta baena le dikgaisedi tseo re di hlaselang. Helang! setjhaba sa Rantsho ha e lale rona makwala re none.
- 2 Masalla ana a manganga a mokgwatshebetso wa kगतello ke ketso ya dikgoka kgahlano le batho ba bo rona. Ha feela boemo ba bophelo ba MaAfrika Borwa bo ntse bo sa fetohile mme ba sa une molemo wa ditholwana tsa tokoloho re ke ke ra ikutiwa re bolokehile. Mabota a malelele le diheke tseo baahi ba phelang ka hara tsona, ke sesupo sa hore naha e jele boya.
- 3 Tlaleho ya moraorao tjena e re hlokomedisisa ka ho eketseha ha bonokwane le dikgoka. Sena se hlalisa MaAfrika Borwa e le bontwadumela. Kgethollo eo ho tletlejang ka yona e tshwanela ho fela hobane re batla ho aha setjhaba se sa kgetheng batho ho ya ka merabe. Setjhaba se boele se hlokomediswe hore ho bolawa ha mapolesa ho fekisa ntwala kgahlano le bosenyi.

[E qotsitswe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa ho google]

- 5.1 Tshebediso ya lentse lena 'bomphato' e totobatsa eng ka kamano ya batho bana ba hlaselwang seratswaneng sa 1? (2)
- 5.2 Ho ya ka tema ke semelo sefe se fehang lehloyo la melata? (1)
- 5.3 Mongodi o sebedisa kgoeletso ka sepheo sefe polelong ee ? 'Helang! setjhaba sa Rantsho ha e lale rona makwala re none.' (2)
- 5.4 Hlalosa hore lentse lena, "bontwadumela" le hlakisa eng ka moelelo o jerweng ke tema ena. (2)
- 5.5 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa. Ngola tlhaku feela A–D.
Polelo ena: "Naha e jele boya" e bolela hore ...
A naha e tjhele.
B naha e tletse boya.
C naha e senyehile.
D naha e metse jwang. (1)
- 5.6 Ke bofe bopaki bo supang hore mongodi o entse diphuputso ka ditaba tseo a di ngotseng temeng ee? (2)

[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70